

Adalékok a Zemplén vármegyéből elvándoroltak történetéhez

„Amerikás” magyarok a Nagy Háború idején¹

Felső-Magyarország és benne Zemplén vármegye a kivándorlásban legsúlyosabban érintett régiók közé tartozott az első világháborút közvetlenül megelőző másfél évtized során. Több mint ötvenezer ember „tántorgott ki” Amerikába a vármegyéből 1899 és 1913 között. Zemplén egyike volt azon nyolc északkeleti vármegyének, amelyből a tömeges kivándorlás időszakában az USA-ba vándorlók megközelítőleg egyharmada (29,2%) származott.² Jelentősége a „küldő” vármegyék sorában tehát vitathatatlan, ám ez kétes dicsőség. Mostohább természeti viszonyok, alacsonyabb gazdálkodási szint és a népesség gyengébb önellátási lehetőségei jellemezték. A Borovszky Samu szerkesztette *Magyarország vármegyéi és városai* című sorozat Zemplén vármegyéről szóló kötete így fogalmaz a kivándorlás súlyosságával kapcsolatban: „A mit mégis a legfájdalmasabb volt látni itthon: az az Amerikába való tömeges népvándorlás, mely ellen nyakra-főre intézte föliratait a kormányhoz a vármegye, de a baj nem gyógyult.”³

Ebben a rövid írásban egy új vizsgálati szempontot kívánok megmutatni a magyarországi nagy elvándorlás kutatásában, nevezetesen az első világháborúval az Antant, pontosabban az Egyesült Államok hadseregén keresztül kapcsolatba került magyar kivándorlók élettörténetének feltárását.

A kivándorló lakosság elsődleges célja az országos tendenciákhoz hasonlóan ebből a vármegyéből is az amerikai gyárakban való munkavállalás, és kemény munka árán a későbbi földvásárlásra fordítandó pénz megszerzése volt. Ez egyébként éppen a földárak drasztikus emelkedését is hozta Zemplénben, mivel a kivándorláshoz szükséges pénz előteremtéséhez sokan eladták a földjeiket, majd hazatéréskor igyekeztek visszavásárolni azt (illetve még nagyobb területet szerezni). „Az Amerikából beözönlő pénz tekintendő ily módon a földárak felszökésének főtényezőjeként.”⁴ A probléma megoldását több alispán is megkísérelte. Dókus Gyula például „az amerikai kivándorlást nagybirtokok parcellázásával, így a nép földéhségének mérséklésével iparkodott csendesíteni.”⁵

A térség kivándorlásának push-faktorait már több helyütt elemezték (legismertebb például a már korábban hivatkozott Puskás Julianna), így ennek taglalására – a terjedelmi kereteket figyelembe véve – jelenleg nem térnék ki. Ebben az írásban inkább a Zemplén megyei kivándorlástörténet egy érdekes szeletét ismertetném. Amerikai és magyarországi levéltári kutatások alapján nevezek meg olyan magyar férfiakat, akik az Egyesült Államokba vándoroltak (vagy éppen vendégmunkásként ideiglenesen tartózkodtak az országban), az első világháború kitörése után is a maradás mellett döntöttek, majd pedig az amerikai

1 Az írás elkészülését az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 *Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen* című pályázat támogatta.

2 Puskás Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1982. 98–101.

3 Borovszky Samu (szerk.): *Zemplén vármegye*. In *Uő.* (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Online: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0026/21.html> (Utolsó letöltés: 2019. március 3.)

4 Borovszky Samu i. m. <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0026/9.html> (Utolsó letöltés: 2019. március 3.)

5 Borovszky Samu i. m. <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0026/21.html> (utolsó letöltés: 2019. március 3.)

hadba lépés (1917. április 6.) is az Újvilágban érte őket. Az 1917 májusában a hadkiegészítés céljából létrehozott ún. Selective Service System keretében a magyaroknak is kötelezően regisztrálniuk kellett a sorozásra. A procedúra során kitöltött regisztrációs lapok (Draft Registration Cards) alapján e sorok írója által készített adatbázis egy több mint 1200 fős reprezentatív mintát tartalmaz az 1917-ben az Egyesült Államokban élt 18 és 45 év közötti magyar férfiakról.⁶ Az adatbázisból⁷ ebben az írásban a Zemplén vármegyében születettekről nyújtok egy rövid áttekintést, megmutatva mindazt, amit eddig tudni lehet róluk és felvetve a velük kapcsolatos további, esetlegesen családtörténeti kutatások lehetőségét.

Fontos megjegyezni, hogy természetesen nem a hadseregbe regisztrált összes Zemplén vármegyei felsorolása fog következni, pusztán egy mintáról van szó. Szintén megjegyzendő, hogy az 1200 fős adatbázisból kiemelt, *jelenleg ismert* Zemplén megyeiekről tudunk beszélni, hiszen sajnos sok esetben a forrásokban születési helyként csak a Hungary, vagy az Austria–Hungary szerepel, így a vármegye nem derül ki. A kutatás fontos céljai közé tartozik az ismeretlen származási helyek felderítése. Az adatbázis alapján prozopográfiai, azaz csoportos életrajzi elemzések végezhetőek. A minta alapján érdekes trendek rajzolódhatnak ki az amerikai sorozásra regisztrált magyarjainkról, illetve izgalmas életpályák, eset-tanulmányok vázolhatók fel. A sorozásra való regisztráció egyébként a résztvevők zöme esetében 1917. június 5-én történt, tehát az adatok (pl. a lakóhelyre, a foglalkozásra, vagy a családi állapotra nézve) az ekkori állapotot tükrözik.

A mellékelt táblázatban látható névsor az adatbázisban szereplő minta szerint ezidáig igazolhatóan 35 fő, Zemplén vármegyéből származó, magát magyarnak valló személyt tartalmazza. Ez a teljes minta kicsit kevesebb, mint 3%-a. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a minta egy jelentős része – jelenleg 52%-a – esetében nem ismert a pontos származási hely, csak az ország. Ez nagy hiányossága a forrásanyagnak, és rendkívül megnehezíti az alanyaink származási helyének pontos beazonosítását. Az ismert születési helyekre leszűkítve viszont a vármegye 7%-kal képviselteti magát, ami viszonylag előkelő helyre pozicionálja. Így az adatbázisban mutatott részesedése megfelel Zemplén vármegye amerikai kivándorlásban elfoglalt helyének.

Az utaslisták⁸ adatai alapján a vizsgált zempléniak jellemzően 1905 és 1912 között vándoroltak ki az Egyesült Államokba. A minta több mint egyharmada, 14 fő Ohio államban élt, 6 fő New Jerseyben, 4 pedig Pennsylvániában lakott. Tehát pontosan 24 fő, azaz a teljes minta több mint kétharmada három állam között oszlott meg. A fennmaradó 11 fő Michigan (3), New York (2), Wisconsin (2), Colorado, Connecticut, Indiana és Nyugat-Virginia (1–1) államok között oszlott meg. Elmondható tehát, hogy az Amerikába vándorló, illetve vendégmunkára kiutazó zempléniakra nem volt jellemző a nyugati, vagy déli államokbeli munkavállalás. Ebből az is következik, hogy jellemzően a (magyar viszonyokhoz képest) jól fizető nehézipari foglalkozásokat keresték, hiszen Ohióban, Michiganban, New Jerseyben és Pennsylvániában igen fejlett volt a nehézipar a vizsgált időszakban. Elvándor-

---

6 A Selective Service System működését, a sorozás folyamatát és az adatbázis felépítését itt ismertettem: *Ambrus László: Magyar „doughboyok” az első világháború amerikai hadseregében – egy prozopográfiai kutatás jelene és jövője. Hadtörténelmi Közlemények 131. évfolyam, 2018. 3. szám. 735–756.*

7 U.S. National Archives M-1509 World War I Selective Service System Draft Registration Cards alapján készült adatbázis. (A továbbiakban: adatbázis.)

8 Az utaslisták elérhetőek például a The Statue of Liberty – Ellis Island Foundation, Inc. honlapján: <https://www.libertyellisfoundation.org/>

Név	Szül_Date	Szül_Town	Lakhely	State	Utca	Hsz	Profession
William Goodman	1892.5.21	Bodrogszerdahely	Pueblo	Colorado	Victoria	206	órás
Nicholas Varkonyi	1890.12.9	Tokaj	Bridgeport	Connecticut	Pine	323	minisztériumi gyakornok
Andrew Lezsnyaszky	1890.9.30	Falkus	Gary	Indiana	Virginia	1517	munkás
Mike Tírpak	1888.6.5	Bánóc	Detroit	Michigan	Holborn	154	gépkészítő
Alex Pridy?	1891.2.13	Láca	Detroit	Michigan	Harbaugh	148	munkás
Gus Kiss	1893.11.25	Sátoraljaújhely	Detroit	Michigan	N/A	327	tetőfedő
Michael Molnar	1889.11.23	Kistoronya	Trenton	New Jersey	Beatty	629	kötélkészítő
James Kovács	1895.12.8	Lelesz	New Brunswick	New Jersey	Division	16	írnok
Steve Papp	1886.8.15	Sárospatak	Cliffside	New Jersey	Nagel	286	munkás
Max Gross	1893.10.20	Szegilong	Trenton	New Jersey	Market	101	hentes
Mike Gofas	1889.9.18	Udva	Trenton	New Jersey	Hills Alley	35	gumigyári munkás
John Molnar	1887.6.24	Zétény	Passaic	New Jersey	2nd	198	munkás
John Palocsik	1893.4.16	Nagykövesd	New York City	New York	E 16	433	sofőr
Aaron Semlowitz	1892.2.6	Varanó	New York City	New York	Buckman	344	írnok
John Kalapos	1894.9.17	Bacska	Lorain	Ohio	Kone?? Ave	3118	munkás
Bertie Magyar	1895.2.22	Battyán ?	Lorain	Ohio	E 32	1600	munkás
Frank Nagy	1888.7.25	Bély	Lorain	Ohio	E 30	1683	munkás
Frank Gabura	1886.10.14	Bodrogkisfalud	Lorain	Ohio	E 24	1573	darukezelő
Joseph Hornyak	1888.3.16	Királyhelmece	Lorain	Ohio	E 30	1671	kisegítő
John Pekarovics	1887.6.11	Kisdobra	Lorain	Ohio	E 30	1522	munkás
Frank Kosztyu?	1894.9.15	Kisrosvány	Lorain	Ohio	E 30	1641	munkás
Mike Halad	1890.12.19	Luka	Lorain	Ohio	E 30	1680	munkás
Nick Garbák	1887.12.6	Nagykemence	Lorain	Ohio	E 29	1628	kohász
Steve Bastio	1896.12.25	nem olvasható	E. Youngstown	Ohio	Adam	40	darukezelő
Steve Smolek	1892.2.18	nem olvasható	Tiltonsville	Ohio	N/A	N/A	N/A
Bertie Ellis	1887.2.8	Perbenyik	Lorain	Ohio	E 32	1539	munkás
Steve Toth	1892.11.4	Semjén		Ohio	Stacy	13	gumigyári munkás
Andrew Pataki	1893.8.23	Szolnocska	Lorain	Ohio	E 31	1678	munkanélküli
George Moszkol	1895.2.18	Dobróka	Homestead	Pennsylvania	???? Ave	544	áruátvevő
John Hrinda	1894.4.7	Málca	So. Bethlehem	Pennsylvania	E 5	530	gépkészítő
Andrew Toth	1888.11.19	Sárospatak		Pennsylvania	5th	943	olvasztár
John Santa	1887.9.22	Sátoraljaújhely	Philadelphia	Pennsylvania	Bates	69	munkás
Bert Horvath	1886.9.7	Kisdomás	Wendel	West Virginia	N/A	N/A	bányász
Andrew Kovach	1889.6.5	Kozma ?	Ashland	Wisconsin	W 15 Ave	209	munkás
John Kawacham	1888.1.8	Tarcal	Cudahy	Wisconsin	Plankindon	820	munkanélküli

A Zemplén vármegyei regisztráltak fontosabb adatai (Forrás: adatbázis)

rott magyarjaink előszeretettel kerestek munkalehetőséget a térségben, hiszen az itt lévő államokban összpontosult az amerikai ipar több mint 60%-a.⁹

Érdekes, hogy az Ohióban lakó zempléniak nagy többsége Lorain városában élt, még hozzá egymáshoz meglehetősen közel: az East 24. és 32. közötti utcákban. Ez a közelség egy nagyobb magyar kolónia jelenlétét feltételezi, de akár az is lehetséges, hogy ebben a városrészben külön a Zemplén vármegyéből származók letelepedése volt jellemző. Nem lenne ez példa nélküli az amerikai magyarság történetében. Érdekes tény ugyanis, hogy a Michigan állambeli Detroitban létezett egy zömmel Heves vármegyeiek által lakott „Magyar Negyed”, amely a Medina és a Barnes utcákat foglalta magában. Ezt a két utcát szinte kizárólag Heves megyeiek, még pontosabban Sarud községből kivándoroltak lakták.¹⁰ Nem kizárt tehát, hogy egy nagyobb zempléni kolónia volt Lorainben. Ez a város egyébként igen

⁹ Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Bp., 2000. 244.

¹⁰ Beynon, Erdmann Doane: Crime and Custom of the Hungarians of Detroit. Journal of Criminal Law and Criminology 25. évfolyam, 1935. 1. szám. 756.

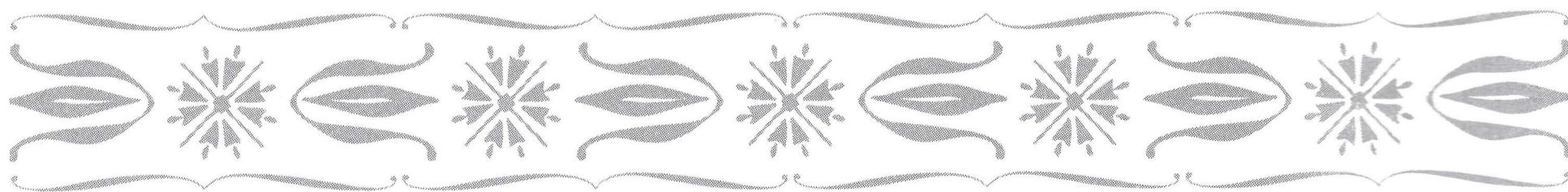
„népszerű” az adatbázisban szereplő magyarok körében, és a ténylegesen besorozott ohioi lakosoknak is nagyobb aránya származott innen.

A már említett foglalkozás szerinti megoszlás nem mutat eltérést az „amerikás magyar” szokásokhoz képest. A nehéz fizikai munka dominált: a zempléniak többsége gyári munkás, gépkezelő, darukezelő, kohász, és egyéb nehézipari dolgozó volt. Munkánélküli mindössze egy fő volt, szintén egy fő esetében – sajnos – nincs adatunk. Kirívó példaként két írnokot (James Kovács és Aaron Semlowitz) említhetünk, illetve nagyon érdekes a listában a Tokajon született Nicholas Várkonyi, akiről megtudjuk, hogy 1917-ben minisztériumi gyakornok volt Connecticut államban. Róla sajnos eddig nem tudtam többet kideríteni, de mindenképp érdekes esettanulmánya lesz a kutatásnak ez a zempléni–connecticuti minisztériumi dolgozó.

Ami a vármegyén belüli születési helyeket illeti, két-két fő született Sárospatakon és Sátoraljaújhelyen, a többiek mind más-más településeken, főleg falvakban látták meg a napvilágot, illetve két személy esetében, sajnos, olvashatatlan a születési hely a forrásban. Látható tehát, hogy – az amerikás magyarokra jellemző módon – a kivándorlás a kisebb falvak lakosságát érintette elsősorban: a sanyarú körülmények a falvak családait sújtották leginkább.

Az amerikai hadakban szolgált magyarokról sajnos máig keveset tudunk. Kovács Mihály huszárezredes, akinek élettörténetét a kiváló hadtörténész, Zachar József írta meg (Póka-Pivny Aladár emlékiratai alapján),¹¹ vagy az amerikai polgárháborúban szolgált magyarok, akikről Vida István Kornél írt rendkívül alapos, hiánypótló művet,¹² mindössze két kirívó pozitív példa az amerikai magyarság történetének e fontos részéről. Rajtuk kívül szinte egyáltalán nincsenek részletekbe menő kutatások a tengerentúlon hadat viselt honfitársainkról. Az első világháború magával hozta a háború tömegessé válását, így az amerikai hadseregben szolgált magyarok száma is a korábbi évek többszörösére ugrott. Az általános sorozásra regisztrálás persze nem jelentett automatikus katonai szolgálatot, de az így keletkezett források betekintést engednek a korabeli amerikai magyarság társadalmi összetételébe. Zemplén vármegye különösen jellegzetes a kivándorlás szempontjából, hiszen az egyik legnagyobb számú lakosságot veszített megyéről van szó. Az itt bemutatott minta persze nem tartalmazza a teljes kivándorolt Zemplén megyei férfilakosságot, ablakot nyit arra, hogy milyen széles szóródásból kerülhettek vidéki magyar emberek a világ másik végén, egy akkoriban ellenséges nemzet hadseregének közelébe. Élettörténetükkel mindenképpen érdemes foglalkozni, emléküket pedig megőrizni.

Ambrus László

11 Póka-Pivny Aladár–Zachar József: Az amerikai függetlenségi háború magyar hőse. Kovács Mihály ezredes élete 1724–1779. Zrínyi Kiadó, Bp., 1982.

12 Vida István Kornél: Világostól Appomatoxig. Magyarok az amerikai polgárháborúban. Akadémiai Kiadó, Bp., 2011.